
ИМА ЛИ ПОТРЕБЕ ЗА ФИЛОЗОФСКОМ ЕСТЕТИКОМ

Сажетак: Аутор у раду испитује да ли су филозофски естетички увиди релевантни за наш историјски тренутак. То питање је постављено у контексту све учесталијих савремених покушаја заснивања естетике као посебнонаучне емпиријске дисциплине или својеврсног припајања естетике већ постојећим посебним наукама. У првом поглављу дат је кратак преглед (пред)историје естетике од њеног заснивања до савремене епохе. Потом, у наставку, користећи се учењем Милана Дамњановића, аутор разматра кључне претпоставке емпиријски оријентисаних идеја естетике, с једне стране, и савремених филозофских концепција естетике, с друге стране. У трећем поглављу испитује се значај филозофске естетике у односу према другим не-филозофским естетичким концепцијама и долази се до закључка да проблеми естетике, поред емпиријског приступа, нужно захтевају и филозофску обраду и утемељење.

Кључне речи: естетика, филозофија, Милан Дамњановић, наука

Естетика и њена (пред)историја

Наш водећи задатак у овом истраживању огледа се у настојању да преиспитамо у чему је значај филозофске естетике за наш повесни тренутак. Због одабира да у овом раду разматрамо *филозофску* естетику, уједно смо дужни и да разграничимо филозофски начин обраде естетичких проблема од других приступа овој тематици. Сходно томе, дужни смо да отворимо питања и о значају других, не-филозофских приступа проблемима естетике, као и да расветлимо позицију филозофске естетике у спектру различитих приступа естетичким проблемима. Како бисмо на ова питања могли да одговоримо на адекватан начин, потребно је да се у кратким цртама осврнемо на историјски развој естетике од њених зачетака до савремених оквира.

Порекло естетике несумњиво је филозофске природе. Наиме, естетика као посебна филозофска дисциплина заснована је у 18. веку у учењу филозофа Александера Готлиба Баумгартена. Бавећи се филозофијом у интелектуалној атмосфери тада доминантне рационалистичке Лајбниц-Волфове школе мишљења, Баумгартен уочава проблем у Волфовој подели филозофије. Волф филозофију дели на теоријску, која се заснива на принципу логике, и практичку, која почиња на принципу воље. У оквиру теоријске филозофије налази се логика, која проучава облике сазнања примерених разуму, док се законитостима и облицима сазнања чулног искуства не бави ни једна посебна дисциплина. Уочивши ово празно место, Баумгартен на својеврстан начин допуњава и модификује Волфов концепт филозофије самосталном филозофском дисциплином – естетиком.¹

Стога, Баумгартеново разумевање предметног поља естетике налази се у близини грчког концепта *aisthesis*, тј. онога што обухвата целину чулног искуства уопште. У том смислу, и сам Баумгартен ће естетику одредити као *gnoseologia inferior*,² тј. као дисциплину која се бави нижим облицима сазнања. Другим речима, естетика у Баумгартеновом учењу настаје у аналогiji према логици³ – док се логика на аутономан начин бави разумским сазнањем, естетика, такође самостално, испитује сазнање које задобијемо путем чула. Прецизније, Баумгартен естетици осмишљава и одређује аутономно предметно поље и том предметном пољу саобразан метод што му омогућава да њу, естетику, по први пут у традицији филозофије заснује као посебну филозофску дисциплину.

Унутар предметног поља овако осмишљене естетике истакнуто место задобија феномен лепоте. Како Зуровац примећује, „Лепота је заправо једно од могућих својстава чулне манифестације предмета, дакле, један од начина њиховог чулног спознавања. Она је тако један од облика истине. Штавише, она је, као што ћемо видети, сама истина, утолико уколико је чулна. Сходно томе, лепота је привилеговани предмет гносеологије чулног, а естетика пре свега теорија лепог, зато што је лепота најзначајнији начин чулног сазнања.”⁴ Поред тога, имајући у виду да Баумгартен припада

1 Зуровац, М. (2016) *Идеја естетике*, Београд: Службени гласник, стр. 306-308.

2 Исто, стр. 328.

3 Поповић, У. (2016) Проблем форме и искуство лепоте: естетика као логика, у: *Проблем форме*, Београд: Естетичко друштво Србије, стр. 133.

4 Зуровац, М. нав. дело, стр. 328.

мисаоној култури осамнаестог века, он закључује да уметност, која у том периоду бива одређена као доминантно место стварања и рецепције лепоте, такође мора имати изразито важан статус у оквирима науке естетике.⁵ Отуда, у Баумгартеновој идеји естетике можемо пронаћи њена три кључна одређења, тј. да она јесте филозофско испитивање чулности, лепоте и уметности.

Дакако, иако естетика као посебна дисциплина филозофије настаје тек у осамнаестом веку, то не значи да естетички проблеми нису били предмет рефлексije многобројних аутора и пре Баумгартена. Штавише, питања о лепоти и уметности као естетичка питања *par excellence* присутна су у филозофској традицији од учења Платона и Аристотела што само додатно потврђује филозофско порекло ове дисциплине. Стога, иако естетика своје формално засивање добија касно у односу на друге филозофске науке, оно што можемо назвати естетичким питањима је присутно готово од самог почетка постојања филозофије као појмовног, рационалног и аргументованог мишљења. Стога, поједини аутори, као што је на пример Мартин Хајдегер, с правом ће и ову предисторију естетике сматрати њеним саставним делом.⁶

У времену које непосредно следи након Баумгартеновог заштивања естетике, проблеми ове филозофске дисциплине постају предмет интереса најзначајнијих филозофа тог периода, као што су Кант и други филозофи немачког идеализма. У том смислу, естетика своје место проналази у готово свим важним филозофским системима тог времена што сведочи о релевантности њених тематских целина и тим целинама припадним проблемима.

Након краја немачке класичне филозофије долази до јачања свести савремених филозофа о проблемима филозофске традиције и њене појмовности. Традиционални начин обраде филозофских тема бива неретко подвргнут оштрој критици савремених аутора што доводи у питање и легитимност метода до тада устаљених филозофских дисциплина. На који начин је овај мисаони гест савремености утицао на естетику, те и кроз какве преображаје је ова дисциплина пролазила у савременој епохи представља предмет испитивања наредног поглавља овог истраживања.

5 Исто.

6 Хајдегер, М. (2009) *Ниче I*, Београд: Федон, стр. 90.

Савремени приступи естетици

У настојању да мапирамо позицију филозофске естетике у оквирима савремених приступа ономе што називамо естетичким проблемима, разматраћемо студију *Струјања у савременој естетици* нашег реномираног естетичара Милана Дамњановића. У том делу Дамњановић расправља о начину на који можемо разумети велику разнородност естетичких приступа, те и скреће пажњу на и данас живу полемику о могућности синтезе резултата различитих облика бављења естетичким темама у кохерентну целину.

Позивајући се на Морица Гајгера, Дамњановић примећује да збивања у савременој естетици можемо поделити у три доминантне струје – оне које ову дисциплину виде као посебну науку, потом на ауторе који сматрају да естетику треба посматрати као област која истовремено обухвата предметно поље неколико посебних наука и правце које естетику виде доминантно као филозофску естетику, тј. као дисциплину у подручју тематског оквира филозофије.⁷ Сходно томе, можемо запазити да је некада подразумевајућа припадност естетике филозофији у најмању руку доведена у питање, тј. да у савремености не можемо естетику саморазумљиво сматрати интегралним делом филозофије. Прецизније, естетика као аутономна филозофска дисциплина представља тек један од значења савременог појма естетике, који ћемо у овом истраживању именовати као *филозофска естетика* како бисмо је јасно разграничили од других значења ширег појма савремене естетике.

Анализу савремених приступа естетици почећемо испитивањем идеје естетике као посебне науке. Оно што карактерише овај правац у савременој естетици јесте настојање да се естетика еманципује од њене филозофске позадине, тј. да се постави на нове темеље са видно другачијим методом од филозофске естетике. Сходно томе, овако замишљена естетика би по форми била готово идентична већ постојећим посебним наукама као што су физика, биологија, хемија и друге. У том смислу, проблеми традиционалне естетике би се изместили из филозофског дискурса у посебнонаучни оквир што је аналогно израстању посебних наука, као што су већ поменуте физика, биологија и хемија, из оквира традиционалне филозофије природе.

По Дамњановићевом суду, могућност рађања оваквих идеја отвара се у учењу деветнаестовековног немачког филозофа,

7 Дамњановић, М. (1966) *Струјања у савременој естетици*, Загреб: Напријед, стр. 13.

физичара и психолога Густава Фехнера, који је сматрао да естетика мора имати емпиријско полазиште.⁸ Другим речима, по Фехнеровом суду, естетика мора почети „одоздо” тако што ће, као и друге позитивне науке, користити емпиријске податке како би на индуктиван начин могла основати властиту појмовност.⁹ У оваквом приступу јасно се види Фехнеров отпор према традицији, а пре свега начину на који су се естетиком бавили мислиоци немачке класичне филозофије. Наиме, оваква замисао естетике не оставља простора за било какав вид филозофског мишљења и спекулације; штавише, чини се да би из перспективе ове идеје сваки уплив филозофског мишљења пре штетио него користио развоју естетике као посебне науке – може се рећи да би појмовни апарат ове науке у том случају био непотребно преоптерећен традиционалним значењима филозофских појмова, које овако замишљена естетика програмски одбацује.

С обзиром на чињеницу да се по питању метода естетика као посебна наука радикално разликује од естетике као интегралног дела филозофије, можемо закључити да би се ове две идеје естетике значајно разликовале и у погледу њихових резултата. Наиме, резултати емпиријске естетике би преваходно били чињеничног карактера, добијени путем различитих експеримената саобразним естетичким питањима и проблемима. На пример, естетика као посебна наука би могла да испитује начин на који наше тело реагује при слушању тонова одређене фреквенције или како изгледа психо-физичка структура искуства при сусрету са уметничким делима. И поред тога што покушаји да се утврде чињенице у погледу проблема естетике нису излишни, ипак, питање о дефинисању стриктног метода естетике као и њеног предметног поља и даље остаје отворено.

Иако је Густав Фехнер отворио могућност за заснивање естетике као посебне науке, у његовом опусу естетика своје место задобија унутар психологије, као део те аутономне науке. Овакав покушај интеграције естетике као субдисциплине унутар већ постојећих посебних наука маркира другу доминантну тенденцију унутар савремене естетике, која се тиче настојања да се у границама већ постојећих наука пронађе простор за обраду онога што бисмо назвали естетичким проблемима.

8 Исто, стр. 12.

9 Hetrick, J. (2011) Aisthesis in Radical Empiricism: Gustav Fechner's Psychophysics and Experimental Aesthetics, in: *Proceedings of the European Society for Aesthetics vol. 3*, Fribourg: The European Society for Aesthetics, p. 139.

Фехнерова замисао о естетици као саставном делу психологије не остаје усамљени покушај пребацивања естетике из оквира филозофије у дискурс неке друге посебне науке. Судећи по Дамњановићу, постојао и значајан покушај пребацивања тежишта естетике у оквир социолошке науке у учењу француског естетичара Шарла Лалоа. Лалоова замисао естетике, поред њене нераскидиве повезаности са психологијом, у себе укључује и испитивање социолошких аспеката естетских феномена. У том смислу, Лалоова идеја тзв. *Интегралне естетике* на кристално јасан начин одсликава покушаје да предметно поље естетике буде прерасподељено у различите посебне науке. У делу *Основи естетике* можемо приметити да Лало недвосмислено разликује психолошку и социолошку естетику као два хетерогена приступа проблемима естетике.¹⁰ Међутим, настојања да се проблемима естетике приступи путем метода различитих посебних наука, како Дамњановић примећује, онемогућава долазак до комплетног система естетике.¹¹ Другим речима, овој концепцији естетике недостаје јединствени принцип на основу ког би могла да уједини и систематизује резултате добијене путем метода различитих посебних наука.

Конечно, трећи савремени облик бављења естетиком јесте оно што можемо назвати *филозофском* естетиком. Оно што овај приступ дели са претходна два становишта јесте критика и дистиципацирање од филозофске традиције, али, у овом случају, то не значи и напуштање филозофског мишљења као таквог. Штавише, представници ове струје сматрају да су проблеми естетике несумњиво филозофског карактера, али да се њима мора приступити путем новог и од традиције битно различитог филозофског облика мишљења. Како Дамњановић примећује, унутар савремене филозофске естетике истичу се шест доминантних праваца: семантички правац, спиритуализам у савременој естетици, натурализам у савременој естетици, феноменолошка естетика, онтолошка естетика и марксистичка естетика.¹² Може се рећи да сваки од наведених праваца на себи својствен начин покушава да филозофски приступи проблемима естетике чиме онда сваки од њих и потврђује припадност естетике филозофији.

10 Опширније у: Лало, Ш. (1974) *Основи естетике*, Београд: БИГЗ.

11 Дамњановић, М. нав. дело, стр. 14.

12 Исто, стр. 52-123.

Чему још филозофска естетика?

Користећи се учењем Милана Дамњановића, у претходном поглављу мапирали смо доминантне токове савремене естетике. Резултат до кога смо дошли јесте да се под термином естетика може мислити неколико различитих и можда неусагласивих идеја о томе шта естетика данас јесте. С обзиром на то, у овом делу рада покушаћемо да одредимо да ли се унутар филозофске естетике може пронаћи адекватан пут за потенцијалну синтезу резултата свих претходних приступа естетици и какав допринос може имати филозофска естетика за конкретна естетичка истраживања.

Када је реч о могућности синтезе филозофског и научног приступа естетици, како Грубор примећује, простор за тако нешто отвара и сам Дамњановић у неколико назнака о односу између ова два приступа.¹³ У том смислу, овакав комбиновани приступ би поред филозофских увида у проблеме естетике морао и да пружи интерпретацију релевантних научних достигнућа везаних за естетске феномене. Такође, уколико бисмо заступали овакав приступ естетици, утолико бисмо били у обавези и да покажемо на који начин можемо доћи до синтезе резултата добијених из различитих посебних наука, те и на који начин се ти резултати могу повезати са филозофским аспектима естетике.

Сходно томе, једна од могућих улога филозофског аспекта унутар целине естетике би могла бити анлогна улози филозофије у склопу целине људског сазнања у учењу мислилаца неокантовске оријентације. Наиме, као што за Касирера улога критичке филозофије није у томе да усмерава науке, него да их интерпретира и разуме,¹⁴ исто тако, филозофски аспект естетике би могао бити усмерен ка интерпретацији и синтези естетички релевантног сазнања из других посебних наука у кохерентну системску целину.

Дакако, оваква концепција улоге филозофије унутар ширег појма естетике би се пре свега односила на формалне аспекте те науке. Дакле, естетика би у том случају представљала синтезу резултата добијених путем метода емпиријских наука, који би се путем филозофске интерпретације поставили у системски облик. Међутим, да ли се оно филозофско у естетици заиста може редуковати искључиво на делатност

13 Грубор, Н. (2015) *Од Естетичке егзактности до метаестетског скептицизма: студије о савременој српској естетици*, Београд: Филозофски факултет, Универзитет у Београду, стр. 25.

14 Cassirer, E. (1907) Kant und die moderne Mathematik, in: *Kant-studien vol. 12*, Berlin: de Gruyter, p. 31.

везану за формални аспект те науке, тј. да ли се методима емпиријских наука у потпуности може обухватити целина естетских феномена?

Теоријске слабости у концепцијама естетике као искључиво посебнонаучне дисциплине примећује Дамњановић наводећи да „У ужем естетичком смислу, савремени 'научни' правци, које смо репрезентативно навели, увелико су *формалистички* и *неисторијски*, и може се констатовати да су ти дефицијентни облици мишљења проистекли из њиховог неувидљивог филозофских задатака на подручју естетике.”¹⁵ Другим речима, по Дамњановићевом суду, естетика као таква, тј. проблеми са којима се унутар естетике свагда сусрећемо захтевају и филозофски начин обраде.

Дамњановићева критика посебнонаучних оријентација у оквирима естетике односи се на њихову формалистичност и неисторичност, као што смо могли видети у претходном цитату. Тенденцију ка формалистичности естетичких теорија треба схватити најпре као претпоставку да резултати естетике морају добити математички израз¹⁶ како би могли задобити статус научности. Међутим, чак и уколико бисмо успели да резултате естетике математички изразимо, поставља се питање да ли такви увиди до краја испуњавају целину естетског феномена?

Судећи по филозофима феноменолошке оријентације, уколико се осврнемо на начин на који се наше свакодневно искуство одвија, утолико можемо приметити да свет и унутарсветска бивствујућа сусрећемо у интегралном једиству њихових карактеристика и њиховог смисла. Прецизније, начин на који захватамо свет око нас није тек сума осета, већ представља целину која је другачијег квалитета од пуког збира чулних осета. Отуда, Хајдегер, као један од најзначајнијих феноменолога прошлог века, наводи: „Ми заправо никад не опажамо навалу осета, на пример: звукова и шумава, у појављивању ствари – као што тај појам показује; пре чујемо олују како завија у димњаку, чујемо тромоторни авион, чујемо мерцедес и непосредно га разликујемо од фолксвагена. Нама су саме ствари много ближе од свих осета. Чујемо како у кући лупају врата, а никада не чујемо акустичке осете ни пуке шумове. Да бисмо чули чист шум, морамо слушати далеко од ствари, своје ухо одвојити од њих, то јест слушати апстрактно.”¹⁷

15 Дамњановић, М. нав. дело, стр. 51.

16 Исто, стр. 52.

17 Хајдегер, М. (2000) Извор уметничког дела, у: *Шумски путеви*, Београд: Плато, стр. 14.

Имајући у виду Хајдегерово схватање начина на који се наше свакодневно искуство увек већ одвија, можемо приметити да би сваки покушај његове апстракције путем математичког израза заправо у мноме осиромашило пунину тог феномена. Сходно томе, математички израз искуствених феномена не само да се показује неадекватним, него нас он заправо може и удаљити од његовог фактичног карактера. Стога, ако овако стоје ствари са свакодневним искуством, онда није тешко закључити у коликој мери би нас математички израз естетског искуства онемогућио да дођемо до дескрипције естетског феномена у пунини свих његових аспеката, као што је на пример искуство уметничког дела или искуство природно лепог, чији моменат естетског представља својеврсни „вишак” на феномену у односу на појаве у свакодневном искуству. Дакле, иако нам математички израз може расветлити неке од његових карактеристика, испитивање природе естетског искуства *de facto* мора бити допуњено филозофском интерпретацијом како би овај феномен могао бити целовито обухваћен.

Други проблем, који, како смо видели, Дамњановић увиђа по питању посебнонаучне концепције естетике тиче се неисторичности таквих приступа. Другим речима, емпиријски методи потенцијалне посебнонаучне естетике не могу допрети до историјских трансформација естетских феномена и естетичких појмова. У том смислу, на пример, питање о функцији уметности у различитим епохама, те и адекватно разумевање историјских трансформација уметности готово су невидљиви с методолошке позиције посебних наука. Притом, како Дамњановић примећује, естетички релевантне вредности као што су уметничке и лепотне вредности такође подлежу историјским променама¹⁸, те и њихово ваљано разумевање представља неопходност за целовиту естетичку теорију.¹⁹

Дакле, као што смо видели, формалистичност и неисторичност естетичких теорија не може бити превладана путем метода посебних емпиријских наука, него филозофским

18 Грубор, Н. нав. дело, стр. 29.

19 Дакако, допринос филозофске естетике не огледа се само у овим примерима које смо навели. Разни правци унутар филозофске естетике могу допринети адекватнијем разумевању разнородних естетичких проблема; на пример, онтолошка естетика разматра питање о *уматству*, односно начину на који уметничко дело јесте, потом, марксистичка естетика може расветлити да ли уметност и лепота могу имати револуционарни потенцијал или, пак, представљају место репродукције постојећег друштвеног поретка. Ова, и многа друга важна питања, готово невидљива из перспективе посебнонаучног приступа естетици, представљају предмет разматрања многобројних праваца филозофске естетике.

интерпретативним увидима. Прецизније, посебнонаучни приступ естетичким проблемима напросто није довољан да се до краја исцрпи богатство смисла естетских феномена, што филозофски аспект естетике, тј. филозофску естетику, чини неопходним моментом ширег и целовитог појма естетике.

Имајући у виду све претходно речено, за сам крај овог истраживања можемо закључити да је одговор на наше водеће питање – има ли потребе за филозофском естетиком? – несумњиво потврдан. С једне стране, показали смо значај филозофске интерпретације за систематизацију естетички релевантних резултата добијених помоћу емпиријских метода у заокружену целину. С друге стране, међутим, скренули смо пажњу и на неопходност филозофске рефлексije проблема естетике не би ли дошли до целовитих увида о естетским феноменима. У том смислу, све учесталије савремене тенденције ка емпиријском заснивању естетике не угрожавају битност и неопходност постојања њеног филозофског фундамента.

ЛИТЕРАТУРА:

Грубор, Н. (2015) *Од Естетичке егзактности до метаестетског скептицизма: студије о савременој српској естетици*, Београд: Филозофски факултет, Универзитет у Београду.

Дамњановић, М. (1966) *Струјања у савременој естетици*, Загреб: Напријед.

Зуровац, М. (2016) *Идеја естетике*, Београд: Службени гласник.

Лало, Ш. (1974) *Основи естетике*, Београд: БИГЗ.

Поповић, У. (2016) Проблем форме и искуство лепоте: естетика као логика, у: *Проблем форме*, Београд: Естетичко друштво Србије.

Хајдегер, М. (2000) Извор уметничког дела, у: *Шумски путеви*, Београд: Плато.

Хајдегер, М. (2009) *Ниче I*, Београд: Федон.

Hetrick, J. (2011) Aisthesis in Radical Empiricism: Gustav Fechner's Psychophysics and Experimental Aesthetics, in: *Proceedings of the European Society for Aesthetics*, vol. 3, Fribourg: The European Society for Aesthetics.

Cassirer, E. (1907) Kant und die moderne Mathematik, in: *Kant-studien*, vol. 12, Berlin: de Gruyter.

Miloš Miladinov

University of Novi Sad, Faculty of Philosophy, Novi Sad

IS THERE NEED FOR PHILOSOPHICAL AESTHETICS

Abstract

The author examines whether philosophical aesthetic insights are relevant in our historical situation. This question was raised in the context of the more and more frequent contemporary attempts to establish aesthetics as a specialized empirical science or attempts to incorporate aesthetics in the already existing specialized sciences. The first chapter gives a brief overview of the (pre)history of aesthetics from its founding to the contemporary time. Then, using the teachings of Milan Damnjanović, the author examines some of the key assumptions of the empirically oriented ideas of aesthetics on the one hand, and the contemporary philosophical concepts of aesthetics, on the other. The third chapter examines the significance of philosophical aesthetics in relation to other non-philosophical aesthetic conceptions, and concludes that the problems of aesthetics, in addition to the empirical approach, also need philosophical enquiries and foundations.

Key words: *aesthetics, philosophy, Milan Damnjanović, science*